

Den nya högmässan i Finland och dess musikaliska gestaltning

Vid förmiddagsplenium den 26 november 1968 i Åbo godkände tjugonde ordinarie kyrkomötet en ny gudstjänstordning för Finlands evangelisk-lutherska kyrka. Den finska texten fick slutligt godkännande litet senare samma dag. Mässmusiken till de svenska texterna hade godkänts redan en månad tidigare, och de gregorianska introitusmelodierna redan 1963 för interimistiskt och alternativt bruk.¹ Det märkliga är, att man samtidigt inte bara upphävde den interimistiska gudstjänstordningen av år 1958, utan också möjliggjorde fortsatt bruk av 1913 års kyrkohandbok, tydligen då med den ändring av kyrkobönen som gjordes år 1933, särskilt med tanke på Finlands nya statsskick sedan 1917. Både ordningen 1913 och rättelserna 1933 förutsatte läsning från predikstolen av kyrkobönen och Fader vår.

Med kyrkomötesbesluten 1968 har Finlands kyrka tagit ett avsevärt steg bakåt, i den meningen, att man gått till tidigare förebilder från den svenska tiden och avvisat en senare uppkommen neologiskt påverkad, liberaliserande och psykologiserande gudstjänsttradition, och ett steg framåt i så måtto som man, där det telt sig möjligt, med hänsyn till ett starkare ekumeniskt intresse beaktat aktuell svensk och annan luthersk och t. o. m. allmänkyrklig gudstjänstordning. Det allmänkyrkliga har påverkat guds-

tjänstmusiken i högre grad än dess ordning, och i fråga om introitusmelodierna i det svenskspråkiga Borgå stift mera än Finlands kyrka som helhet. I fråga om mässmelodierna (utom den frygiska litanian) står Borgå stift med sina markerade allmänkyrkliga anknytningar ensamt i förhållande till de finskspråkiga stiftet.

Då bihangen jämte register till protokollet från 1968 års kyrkomöte i slutet av februari 1970 började ankomma till pastorexpeditionerna, är det möjligt också för icke kyrkomötesrepresentanter att mera i detalj undersöka vad som skett. Tyvärr är kyrkomötesprotokollens övervägande finska språkform under vår självständighetstid för det mesta otillgänglig för svenska läsare.

Bakgrund under självständighetstiden

Det var kyrkomötet 1943 som hade satt förnyelsearbetet på handboken i gång. Den egentlige initiativtagaren var Tammerforsbiskopen Aleksii Lehtonen och hans domkapitel. Nedtecknaren av

1. På finskt håll önskade man på kyrkomötet 1963 alternativa introitusmelodier utom de där presenterade, och man kunde uppvisa några 1968, men kunde inte ens då ta slutlig ståndpunkt. I svenska stiftet har de gregorianska melodierna fått en fastare ställning genom att det uttryckligt hänvisas till dem i den svenska Handbok för Kyrkans gudstjänster 1968.

detta minns för egen del från slutet av 1920-talet, hur Lehtonen som docent vid Helsingfors universitet kunde inspirera för gudstjänsten och kyrkans heliga handlingar.² 1932 kom första upplagan av Hellerströms liturgik, som snart blev kursbok för blivande präster och senare också bakgrund för undervisningen på kyrkomusiksinstitutet vid Sibeliusakademien. Den finländska högmässan enligt handboken 1913 jämfördes med svensk ordning av professorn vid Åbo Akademi G. O. Rosenqvist i ett kapitel (ss. 133–37) av hans 1946 utkomna bok *Finlands kyrka i det senaste halvseklens brytningstider*. En alldeles utomordentlig historisk utredning fick gudstjänstordningen 1913 i ett arbete på 232 sidor 1957, *Päiväjumalanpalvelus (Högmässan)*, författat och med företal i Uppsala skrivet av Eino Wilhelms, en företrädare för det rika samarbetet med Sverige i hithörande frågor. Om denna studie skrev professor Gyllenberg en gång, att ingen över huvud alls borde ta till orda i liturgiska frågor om han inte därför innan stiftat bekantskap med den. Professorn i praktisk teologi i Helsingfors, nuvarande Tammerforsbiskopen Erkki Kansanaho, var den som avgörande medverkade till att hans arbete kunde publiceras. Om Kansanaho åter har det sagts, att vi har honom att tacka för omslaget på finskt håll i synen på handboksreformen. Hans sammanfattning av den preussiska agendans historia i Finland har vi gjort flitigt bruk av, en uppsats om "Finska kyrkans gudstjänstordning" i *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 1961, ss. 92–103. Professor Rafael Gyllenberg hade gjort ett jättearbete på gudstjän-

tens texter, vilka godkändes 1958. Av dessa hade den aktmässigt sammanställda "Kristi lidandes historia" för passionstidens gudstjänster avsiktligt utelämnats, medan däremot en perikopmässig framställning av samma Kristi pinas historia hade införts³. Professor Gyllenbergs insats kommer att vara hans monumentum aere perennius. Så långt som möjligt hade han följt Sveriges kyrkohandbok. Det som han gjorde i fråga om gudstjänstperikoperna fick andra göra med tanke på andra partier av högmässan: samla material från olika länder, både protestantiska och katolska, och idka djupgående och intensiva studier. – Vi får till slut ingalunda glömma det hängivna och vetenskapligt tungt vägande arbete, som professorn vid Åbo akademi Helge Nyman presterat, i likhet med de tidigare nämnda också i föredrag och artiklar i tidningar och tidskrifter. Professor Nyman har efter professor Gyllenberg suttit i handbokskommittén, och efter 1968 fortsatte han i nya liturgiska uppdrag, givna av kyrkomötet.

Kyrie 1886–1968. Påverkan av preussiska agendan

I de finländska församlingarna är den

2. Biskop Lehtonen blev den år 1943 tillsatta handbokskommitténs förste ordförande. Redan 1945 blev han ärkebiskop. Efter 1948 kom på hans lott huvudparten av handboken i trängre mening (exkl. perikoperna), om också sedan hans sjukdom och slutligen frånfälle avbröt arbetet på den anförtrödda uppgiften.
3. De gamla "akterna" får dock fortfarande användas, enligt en anvisning i 1968 års handbok (sid. 133).

mest kännbara förändringen av ordningen intill 1969 den, att Kyrie place-rats efter avlösningen. Kring denna ändring har striden stått hetast genom åren, och det är här som de väckelsebetonade lägren, ställda inför historiska fakta, gjort sin vackraste eftergift. Så har ett 25-årigt liturgiskt arbete krönts med enhällig uppslutning i det avgörande skedet.

Under reformationstiden hade det sjungna Introitus, Kyrie och Gloria följt på syndabekännelsen och avlösningen i gudstjänstens inledande del. Men introitus föll bort, såsom t. ex. i den svenska och finska handboken av år 1614. Kyriet, som kom närmare syndabekännelsen, började nu i många lutherska länder uppfattas som en syndabekännelse och Gloria som en lovsång för undfången absolution. Man borde alltså placera Kyrie mellan syndabekännelsen och avlösningen. Sverige lät dock bli att göra så, och dess ursprungliga ordning bevarades därför intill närvarande tid över 1693 och 1811 års handböcker. I Finland gällde 1693 års handbok ända till 1886.

Detta sistnämnda år betecknar den preussiska agendans inbrytning i den finländska kyrkans liturgi.

Den preussiska agendan 1821–1822 hade genom en tillkallad pommersk generalsuperintendent påverkat den rysk-lutherska agendan 1832. Denna utgjorde en "avkortad och med körer försedd liturgi" och var avfattad på tyska. En svensk upplaga utkom 1834 och en finsk 1835. I dessa agendor var Kyrie en direkt fortsättning på syndabekännelsen. Hela den inledande delen av

gudstjänsten hade i dem fått karaktären av skriftermål.

Den rysk-lutherska liturgin var verkligen kort och blev därför uppskattad vida omkring. Finländska präster, som tjänstgjorde i Petersburg och Ingermanland, var alldeles begeistrade av den. I Finland publicerades omdömen om den 1845. Den vid reformationsjubileet 1817 tillsatta Tengströmska handboks-kommittén, som hade lagt den svenska handboken 1811 som grundval för sitt arbete, hade, trots att ett förslag var så gott som färdigt, avstannat i sin aktivitet 1821, och det hjälpte inte, att den fick en nästan helt ny uppsättning 1835. De officiella instanserna hade ingenting att uppvisa i tryck och blev därför dis-tanserade.

Först 1859 började en offentlig diskussion. Den nya kyrkohandboks-kommitté, som 1853 inledde sitt arbete under ledning av ärkebiskop Bergenheim, hade förstnämnda år fått ut sitt handboks-förslag, baserat på det svenska handboks-förslaget av år 1856. Kyrkoherden i Vörå, doktor K. I. Estlander, som lånat sitt namn åt förslaget, hade utarbetat det i mycket konservativ riktning, så att det blev varsammast möjliga bearbetning av 1693 års handbok.

Vid Borgå stifts synodalmöte 1866 kom fältprosten K. J. G. Sirelius med initiativ om ändring av gudstjänstens inledningsparti så, att Kyrie skulle stå före avlösningen. Helsingforsprästernas brödrakrets företog sig att efter detta granska det Estlanderska förslaget. I denna inofficiella grupp befann sig bland andra professorerna A. F. Granfelt och Herman Råbergh, för att inte tala om

fältprosten Sirelius. Det Estlanderska förslaget hade ordningen syndabekännelse, avlösningssord, Kyrie, Gloria. Detta var ett fel, menade nu Helsingforsgruppen. Hela gudstjänstens inledande del blev obegriplig. Att genast övergå från Kyrie till Gloria var direkt "osannt, twunget, ja hyckladt". Efter Kyrie måste förlåtelsen förkunnas. Därefter kunde Gloria falla in.

Synodalmötet i Åbo 1871 anknöt till Helsingforskretsens bedömning och kom till en ordning som ganska exakt motsvarade den rysk-lutherska handbokens. Det Estlanderska kommittéförslaget förföll. En ny kommitté tillsattes, som fick sitt förslag färdigt 1884. Vid dettas behandling var man mera intresserad av den nya frågan huruvida gudstjänstens inledning hade med en nådeförsäkran att göra eller om den förmedlade absolution. Men i fråga om Kyrie var både biskop F. L. Schauman och den evangeliska rörelsen ense: det var en syndabekännelse. På prästmötet i Borgå 1885 enades man vidare om att Gloria skulle sjungas av församlingen och så bli ett direkt svar på absolutionen. 1886 års handbok följde upp, och så var den karolinska handbokens tid till ända. Också i den finländska kyrkohandboken uppfattades nu den inledande delen av gudstjänsten som ett skriftermål.

I handboken av år 1913 i Finland infördes efter psalm och ingångshälsning på högtidsdagarna ett inledningspråk eller en växelsång, motsvarande det gamla Introitus. Den interimistiska gudstjänstordningen 1958 upptog, alternativt med läst votum, introitustexter för varje sönd- och helgdag. Fr. o. m.

1913 kunde ett villkorslöst avlösningssord användas alternativt med en nådeförsäkran i börens form, och till den förra fogades ett bibelord.

Utvecklingen i Finland hade varit konsekvent. Högmässan företrädde både psykologiskt och läromässigt en enhetlig linje. Den blev i denna form mycket kär för den "lågkyrkliga" och ofta väckelsebetonade fromhetstyp, som sedan 1800-talets mitt varit den i Finland dominerande. Borgåbiskopen G. O. Rosenqvist, tidigare professor i praktisk teologi vid Åbo akademi, var därför en av dem som motsatte sig alternativ B i handboksförslaget 1957, där Kyriets placering var densamma som under tiden före 1886. På synodalmötet i Borgå sekunderade han kyrkoherde Serenius, som påpekade, att högmäsoalternativen A och B var principiellt olika vad placeringen av Kyrie beträffade. Biskopen betonade faran av att genom den växlande placeringen av Kyrie tillfälle skulle ges präster av olika åskådning att skapa olika gudstjänstordning och så på en väsentlig punkt i högmässan åstadkomma förvirring i församlingen. Också på pedagogiska och religiösa grunder, anförda av biskop Rosenqvist, förkastades alternativ B vid kyrkomötet 1958, både i utskott och plenum.

Under de följande tio åren ägde en revolution i tänkesättet rum. Med stöd av klara forskarrön kom alternativ B att uppfattas som en speciellt luthersk ordning, som på nytt fördes fram vid 1968 års kyrkomöte. Men förslaget möttes av kompakt motstånd hos en del av kyrkomötets representanter. En värtalig tolk för "de svartklädda liturgierna" var

Kuopiobiskopen Olavi Kares, som förklarade sig ha haft farhågor för den nya utvecklingen redan en längre tid. Han gjorde ett stormangrepp och fick ordentligt flankstöd.

Att "restaurationen" 1968 gick igenom berodde inte enbart på att den var så väl förberedd och underbyggd, utan också på konstaterandet att alla väckelsens fäder hade upplevat högmässan efter den karolinska gudstjänstordningen. Det var måhända medicine- och kirurgiedoktorn Ensio Kurki-Suonio från Tavstehus prosteri, som fick den sista kvarlevande misstron att svänga om för ett godkännande av Handbok för Kyrkans gudstjänster. "Den ordning som vi nu blir erbjudna har kunnat duga för Martin Luther under hela hans liv" sade han. "Den har passerat för Paavo Ruotsalainen och Lars Levi Laestadius ... och också för Hedberg ... Får inte denna ordning duga också åt oss? ... Kyrie eleison ... betyder inte bara att man ber om befrielse från dom, utan också om en barmhärtig blick, om att bli väl upptagen. Jag har just mottagit avlösningen, men då känner jag, att jag i alla fall är svag alltjämt, se nu på mig med din barmhärtighets ögon. En sådan nyans har ordet förbarma dig i grundspråket. Jag tror att vi snart kommer under fund med denna skiftning och lever med i den." – Vad dr Kurki-Suonio inte nämnde, men som genom andra blev allmänt bekant, var att bedjarna i västra Finland aldrig hade följt annat än den gammallutherska ordningen!

Formen för nattvardsgudstjänst

En mycket värdig form har den nya

ordningen för nattvardsgudstjänst, som kan brukas såväl för högmässa som för särskild nattvardsgudstjänst. Den är i stort sett densamma som i Tillägg till den svenska mässboken. De olika momenten är sålunda: psalm, bön (föregången av ingångshälsning), skriftförmaning (ett kort tal eller endera av två förmaningar, eller en av tre grupper bibelspråk), syndabekännelse, avlösning, tacksägelsebön,⁴ introitus (prästens "Helige Herre Gud ... förbarma dig över oss" saknas i den finländska kyrkohandboken), Kyrie, Gloria och Laudamus (inga alternativ), kollektbön, epistel, psalm, evangelium, Credo, psalm, predikan (välönskan över församlingen saknas), psalm, växelhälsning och allmän kyrkobön (som i finska handboken kallas allmän förbön). Tillredelsepsalmen saknas. Så kommer prefation och Sanctus (prefationen har gemensam början, men har alternativ i fortsättningen för adventstiden, jultiden med kyndelmässodagen och Marie bebådelsedag, fastetiden, passionstiden, påsk- och pingsttiden), nattvardens instiftelseord (föregångna av epikles), Fader vår, Pax, Agnus Dei, nattvardens utdelning, Benedicamus, Herrens välsignelse, efterföljd av församlingens trefaldiga Amen och psalm (som kan utgå). Om antalet Amen eller Halleluja har handbokskommittén tidigare sagt, att den inte anser förslaget vara absolut bindande. I vissa fall kunde texten lämpas efter musikens krav. Så har också skett vid redigeringen av mässmusiken.

4. Den hittills refererade delen av Nattvardsgudstjänst är alltså ett skriftermål.

Två altartexter

En fråga, vars besvarande har krävt omsorgsfull uppmärksamhet, var den om en eller två texter skulle läsas vid altaret. Ordningen av år 1968 föreskriver två. Läsningen av två texter var möjliggjord genom en not redan i kyrkohandboken 1913, som dock normalt förutsatte läsning av blott en enda altartext, epistel eller evangelium. Därförinnan förekom alltsedan karolinska handboken två textläsningar.

Tillkomsten av två nya predikotextserier 1886 och en gammaltestamentlig serie 1913 ledde till att de ursprungliga altartexterna i någon mån förbisågs. Också de nya årgångarnas texter började p. g. a. missförstånd läsas från altaret. Den kände kyrkomannen Elis Bergroth förde sedan 1888 en lång och energisk kamp för att endast första årgångens texter skulle reserveras för altarbruk, men han kunde inte undanskaffa det uppkomna missförhållandet. Senare handboksarbete har fortsatt försöken att återställa den ursprungliga ordningen. Då har man visserligen samtidigt sökt rätta till en del ensidigheter i det gamla perikopsystemet. Men slutresultatet 1968 är icke desto mindre handbokens anvisning: "i allmänhet läses *innevarande* årgångs episteltext ... i allmänhet läses *innevarande* årgångs evangelium".⁵

Den frihet och rörlighet i fråga om textval som till synes överraskande fastslagits i kyrkohandboken, beror inte på någon förstärkt oliturgisk konservatism, utan, såsom läsarna i Sverige vet, på en intressant utveckling på det ekumeniska

fältet. Den romersk-katolska kyrkan har med innevarande kyrkoårs ingång infört växling av tre årgångar epistlar och evangelier i mässliturgin och dessutom en räckta gammaltestamentliga läsningar. Den anglikanska kyrkan prövar ett system med två årgångar. Amerikas lutheraner är intresserade av det nya romerska experimentet. Lutherska Världsförbundet har satt i gång ett omfattande arbete med perikopfrågan, och i Norden undersöker man möjligheten av ett gemensamt textbestånd.

Radikal språkbearbetning

Djupt ingripande känns i synnerhet de svenska högmässotexternas språkliga bearbetning. Redan från början var man på det klara med att en sådan måste ske, eftersom "Kanaans tungomål" började bli obegripligt för ett senare släk-

5. Beträffande episteltexterna finns ett anmärkningsvärt tillägg: "Första årgångens epistel läses alltid juldagen, fastlagssöndagen, Kristi himmelfärds dag, pingstdagen och Johannes Döparens dag". I en fotnot läses: "Om gammalkyrklig textordning brukas, läses alltid första årgångens epistel." Ytterligare finns anvisningen: "Om episteln brukas som predikotext, läses en av dagens gammaltestamentliga texter" (sedan 1958 har man två gammaltestamentliga texter för nästan varje söndag och helgdag), och i ett nytt stycke: "Texten kan även läsas av någon annan än präst". Denna sistänförda passus saknas i fråga om evangelieläsningen. Om denna säges, att första årgångens evangelium alltid läses första söndagen i advent, juldagen, annandag jul, nyårsdagen, trettondedagen, palmsöndagen, annandag påsk, Kristi himmelfärds dag, domsöndagen, kyndelsmässodagen, Johannes Döparens dag och alla helgons dag. "Evangelium som samtidigt är predikotext kan alternativt läsas i predikstolen före predikan."

te. Bibeltexterna i perikoper och andra citat måste ju lämnas orörda, eftersom de var tagna ur Gustaf V:s bibel och någon nyare auktoriserad bibelöversättning ännu inte står till buds. Både kyrkohandboks-kommittén och senaste kyrkomötes handboksutskott hade i fråga om övriga texter följt en konservativare linje genom att låta den svenska kyrkobibelns språktyp bestämma den övriga liturgiska textens form. Men det fanns både före och efter kyrkomötet en stark opinion för en radikal förnyelse av gudstjänstspråket, också med risk att man måste offra det liturgiska språkets enhetlighet.

Den av senaste kyrkomöte tillsatta redigeringskommittén, som fick rätt fria händer, märkte, att utom bibeltexterna också gudstjänstens fasta sånger måste lämnas intakta. Också melodin visade sig i några fall sätta en gräns för moderniseringen. Men denna är trots undantagen påfallande nog: utom nya begrepp har den liturgiska texten också fått s i n g u l ä r a verbformer. Ett enda litet exempel visar huru nära farozonen redigeringskommittén hamnat. Det gamla "Upplyften edra hjärtan till Gud" lyder nu "Upplyft era hjärtan till Gud". I vårdat talspråk (som av kommittén) eftersträvat) heter det inte "upplyft" utan "lyft upp": Moderniseringen kan, trots språkexperternas professor C.-E. Thors och författaren O. Torvalds, inte bli konsekvent på alla punkter. "Tackom och lovom Herren". står oförändrat kvar. Det verkar mycket torrt att säga "Tacka och lova Herren". Båda språkformerna är kanske lika onödiga. Latinets *Benedicamus Domino* (= hebreiskans *hallelu-Jah*) har tydligen

troperats och borde i översättning ha endast orden: "Lova Herren" (tillräckligt musikaliskt utgestaltat?).⁶

1968 års normalordning för högmässa har, så vitt det går att bedöma, mottagits med jämnmod. Starkast har man berörts av Kyriets omplacering. Det har behövts nya informationer för den ofta överraskade kyrkopubliken. Artiklar har ingått bl. a. i den kyrkliga veckotidningen *Kotimaa* (prof. Martti Parvio), i *Församlingsbladet*, numera *Kyrkpressen* (prof. Helge Nyman) och i *Människovännen* (kontraktsposten Selim Melin).

Högmässa med nattvard

Från ordningen i Sverige för högmässa med nattvard skiljer sig den i Finland till en början däri, att introitustexter efter första psalmen finns för alla söndar och helgdagar i året.

Man har dessutom tre alternativ att välja på, varvid begreppet introitus fattas i

6. Denna antydning har gjorts av vår i kyrkomusiker-kretsar i Sverige välkände dir.mus. Harald Andersén, som nu sitter i den av senaste kyrkomöte tillsatta gudstjänstkommissionen och som tillsammans med professor Taneli Kuusisto på ett avgörande sätt påverkat hela den nya gudstjänstmusiken i Borgå stift. Dir. Andersén undrar f. ö. om inte växelhälsningens svar "så ock med din ande" (som hela tiden funnits i den finskspråkiga mässan) hellre borde lyda "och med din ande". Tyskarna har uppfattat latinets *et cum spiritu tuo* helt enkeltiskt "und" i st. f. "auch", engelsmännen har "and", danskar och norrmän "og". "Så ock" framhåller måhända för mycket skillnaden mellan församlingen å ena sidan och liturgen å den andra, medan det omedelbara "och med din ande" på ett vackert sätt betonar bådas odelbara enhet.

vidaste bemärkelse.⁷ Den gamla kommunikativa nådeförsäkran är det näst sista alternativet och inte det första. "Allena Gud i himmelrik" är i Finland inte något sådant ordinarium som i den svenska handboken. Församlingens svar "Med dig vare ock Herren" lyder nu: "Så ock med din ande". Inte bara den nicaenska, utan också den apostoliska trosbekännelsen kan sjungas eller ersättas av "trosbekännelsepsalmen" (146 = Den svenska psalmboken 26). Trosbekännelsestexterna skall f. ö. genomgå ny översättning, under kontakt med andra kyrkosamfund. Välönskan över församlingen är bortlämnad sedan 1958. Också tillredelsepsalmen är bortlämnad. Svaret på nattvardsmässans Låt oss tacka Gud, vår Herre (motsvarande Sv. kyrkohandbokens Tackom Gud, vår Herre) är: Det är rätt och värdigt. Agnus Dei kan numera också i Finland sjungas före nattvardsutdelningen. Församlingens trefaldiga Amen efter Välsignelsen förutsättes inte i finländsk högmässa utan nattvard.

Behovet av en modern gudstjänst utan nattvard har gjort sig mycket starkt gällande. Gudstjänstkommissionen, där professor Helge Nyman är ordförande, får tydligen förbereda detta ärende.

Gregorianskt introitus vägvisare för mässmusiken

Omöjligt är att här prestera en grundligare utredning om den finländska mässmusiken alltifrån skilsmässan från Sverige 1809. Vi nöjer oss med att nämna, att man av olika privatmässor före

1913 ofta föredrog den s. k. Hymanderska. Utgivare var "klockaren" I. A. G. Hymander, sakkännare i koralkommittén 1886–1889. Hans mässa byggde närmast på de av Ahlström år 1799 och 1818 utgivna mässhäftena men visade även inflytande från Haeffners Svenska Messa 1817.

Vårt Missale av år 1923, "Klemettis mässa", hade fem olika serier, av vilka den första stod i närmaste överensstämmelse med den hymanderska. Andra mässan var den s. k. koralkommitténs mässa, publicerad redan 1908 och föredragen för 1918 års kyrkomöte, men i den dåvarande formen inte antagen. De tre återstående serierna var speciellt kyrkoårsbetonade. De var nya, men byggde dock på historisk grund. Mässa I skulle vara de finlandssvenska församlingarnas normalmässa. De övriga skulle få användas på högtidsdagar och vid särskilda högtidstillfällen.

Av de fem serierna kom den ena efter den andra småningom ur bruk, så uppfriskande de än kändes i början. De uppfattades som tidsbundna kompositioner, som inte tålde oavbruten nötning. Längst höll sig de två första, men i åt-

7. De tre möjligheterna är a) att prästen vänder sig till församlingen och säger: I Faderns och Sonens och den helige Andes namn, b) att prästen vänder sig till församlingen och läser dagens inledningsspråk (votum), som finns bland kyrkoårets texter, och att församlingen därpå stående sjunger Gloria Patri eller c) att kören ensam eller tillsammans med kantorn eller församlingen sjunger (eller läser) introitus (som likaså finns bland kyrkoårets texter), varvid församlingen förblir sittande.

skilliga församlingar användes till slut bara första mässan.

Cecilianismen ute i Europa, benediktinernas stora arbete på graduale och antifonale, Knut Peters' och Arthur Adells enskilt utgivna Evangelisk tidegärd 1924, Peters' arbete Den gregorianska sången 1930, Adells och Peters' Den svenska tidegården 1944 och dess musikaliska motsvarighet Det svenska antifonalet I 1950 och II 1960, Den svenska mässboken I-II, stadfäst 1942, resp. 1945 m. fl. begivenheter måste med nödvändighet påverka den musikaliska utvecklingen också i Finland. Så vaknade hos oss intresset för tidebönerna, resulterande bl. a. i ett på den aktiva Sanct Henrikskretsens (grundad 1943) förlag utkommet ca 90-sidigt häfte Tideböner för Kyrkoåret, accepterade också av ungdomen i flera städer. En ledande kraft på detta område var nestorn för våra nyare kyrkomusikaliska strävanden, nuvarande 75-åringen, dir. cant. Gustav Pettersson. Redan 1930 utgav hans kör, Gamla kyrkans kör i Helsingfors, en "Evangelisk tidegärd", omfattande ordning och gregoriansk musik till kompletorium och byggande på Adells och Peters' Evangeliska tidegärd.

I samma mån som intresset för den gregorianska sången vaknade till livs, också på finskt håll, minskade utgivningen av de s. k. konsertmässorna (mest vesprar och kompletorier), vilkas glansperiod inföll på 1920- och 1930-talen. Harald Andersén har i Svenskt Gudstjänstliv 1947, sid. 2-4, närmare redogjort för den nu skisserade utvecklingen.

Den vid 1958 års kyrkomöte tillsatta

handbokskommittén kompletterades, eftersom gudstjänstmusiken för det nu godkända interimistiska handboksförslaget blev aktuellt, med en ordinarie kyrkomusiker, dåvarande magistern Taneli Kuusisto, som anmält önskat samarbete med föreståndaren för kyrkomusikinstitutet vid Sibeliusakademin, nyssnämnde dir. mus. Harald Andersén, och en personlig suppleant för Kuusisto, nämligen filosofiedoktorn Enzo Forsblom. Denne hade emellertid ej tillfrågats på förhand och avsåde sig.

Snart utgav musikutskottet tre häften med förslag till introitusmelodier. De svenska häftena hade Andersén som förste undertecknare. De två första häftena är utan uppgift om tryckår. Det tredje är tryckt 1961. Utgåvorna mottogs med stort intresse av en vaken kyrkomusikerkår, som omedelbart började inöva de nya melodierna. Mottagandet i församlingarna var någon gång entusiastiskt, i andra fall skeptiskt.

1963 var introitusmelodierna före på kyrkomötet. Om deras vara eller inte vara hade kyrkomötesutskottet ingen anledning att uttala sig, eftersom redan föregående kyrkomöte hade beslutit att de skulle vara frivilliga. Av Finlands nära 600 församlingar hade tredjedelen trots det föreslagit förkastande. De ville inte ha "katolsk" musik. Kyrkomötet bekräftade, som vi sett, att melodierna godkändes för interimistiskt och alternativt bruk.

Förebilderna till den finländska introitusmusiken var närmast de jämförelsevis enkla antifonmelodierna och psalmodiformerna i det romerska antifonalet (se genomgången av psalmttonerna i

Adells Gregorianik I, s. 78 ff.) Det är svårt att göra goda jämförelser med Sverige på denna punkt, då texterna ofta är av olika längd och dessutom ibland helt avvikande från varandra. Behandlingen av den finländska introitusmusiken har därför varit självständig i förhållande till den svenska och måste vara det förden-skull, att Den svenska Mässboken inte har introitus annat än för vissa högtids-dagar.

Mässmusik för Finlands evangelisk-lut- berska kyrka

Introitusmelodierna har varit en god förberedelse för gudstjänstmusiken i öv-rigt, som liksom introitusmelodierna går i en enklare, antifonal stil. Oppositionen mot tredje mässan (festserien), med vil-ken kyrkoåret börjades 1969, var inte så stor, snarare var reaktionen glatt över-raskad. Första mässan (allmänna serien) är nästan lika som den tredje, och den har 900-talets härliga Kyrielitania. Den andra mässan (advents- och fasteserien)

tycks man ha svårare att uppfatta. En av kommittén från 1963 komponerad fjärde serie avvisades redan på stiftsmö-tet i Borgå 1967. Man menade här – understödd av nio kyrkomusiker – att den var en för mycket och så enkel att den blev för svår. Kyrkomötesutskottet 1968 motiverade sitt avslag med att se-rien skulle bryta den i övrigt konsekvent tillämpade kyrkoårsprincipen. Kommit-téns avsikt hade ju varit god: man hade utarbetat fjärde serien för att ”garante-ra möjligheten att även med anspråks-lösa krafter utföra värdig liturgisk sång”, där kyrkokör ej stod till förfogande, och oberoende av kyrkoårets växling. Kyr-komötesutskottet ville ta materialet till vara och placera in det i serie 2. Så skul-le bl. a. Martin Luthers Kyriemelodi bevaras. Synpunkterna har beaktats.

Kommittén av år 1963 använde i viss utsträckning samma material som ligger till grund för förslaget till ny gudstjänst-musik i Sverige. Från 9-faldigt Kyrie har man avstått helt och hållet. Melodibe-ståndet är följande:

		Finland		Sverige
Missale 1923	Mässmusik 1968		Källa	Liturgiska nämndens förslag till Ny mäss-musik (= NM):
		<i>Allmänna serien (1)</i>		
Mässa I	Kyrie		Graduale Romanum (= GR) XI (Orbis factor)	Allmänna serien
Saknas	Gloria med Laudamus		GR VIII	NM Högtidsserien
„	Sanctus och Agnus Dei		GR XVII	NM allmänna serien

			<i>Advents- och faste-serien (2)</i>	
„	Kyrie		Luthers Deutsche Messe (efter 1. psalmtönen)	saknas
„	Gloria med Laudamus		GR XV	NM Allmänna serien
„	Sanctus och Agnus Dei		GR XVIII	saknas
			<i>Festserien (3)</i>	
„	Kyrie		GR VIII (De Angelis)	saknas
			(i övrigt = serie 1)	
			<i>Benedicamus och välsignel- sen enl. resp. series Kyrie- melodi</i>	
Mässa I–V	<i>Gloria Patri</i>	<i>Serie 1–3</i>	Nunc dimittis, Pfalz-Neuburg 1557	Den svenska mäss- boken II (Julotta)
Saknas	<i>Credo</i>	<i>Serie 1–3 (alternativ)</i>	GR Credo II	saknas
„	<i>Allmän kyrkobön</i>	<i>Serie 1 och 3</i>	Antifonale Ro- manum, Litanía Sanctorum	saknas
„	<i>Litanian</i>	<i>Serie 1–2</i>	Musiken till Svenska Mässan 1897	Den svenska mäss- boken I, serie II, alt. III.
„	<i>Prefation</i>	<i>Serie 1–3</i>	Tonus ferialis	saknas

En liten jämförelse i notskrift illustrerar bäst detaljvikelserna mellan den svenska och den finländska mässans melodier. Vi väljer Kyrie-melodin i serie 1, den enda, som levat kvar i obruten tradition både i Sverige och Finland, troligen ända sedan medeltiden, i Finland bevisligen ända sedan 1616.

Redogörelsen här ovan har i slutskedet utformats under ett lagarbete, för vilket jag har att tacka i synnerhet fil.dr Folke Bohlin i Uppsala och dir.mus. Harald Andersén i Helsingfors. Den för-

re har kommit med kompletteringar ur svenskt material och diverse förtydliganden. Den senare har ställt värdefull finländsk notlitteratur och svenska tidskriftsnummer till förfogande och delgivit upplysande och intressanta personliga hågkomster. Musikdirektörerna Harald Göransson, Stockholm, och Helge Degerman, Helsingfors, har till mig överstyrt de olika utgåvorna av förslagen till ny svensk mässmusik. Lagfarne domkapitelsassessorn i Borgå stift, Gunnar Träskman, har tillställt mig bilagorna

till 1968 års kyrkomötesprotokoll i det på pastorsämbetena. För alla dess bidrag skede då de ännu inte fanns tillgängliga uttalas härmed ett varmt tack.

Gustav Kvist.

1.

Her - - - - - re för bar-ma dig
ö-ver oss! Kri - - - - - ste, för-
bar-ma dig ö-ver oss! Her - - - - -
- - - - - re, för-bar-ma dig ö-ver oss!

2.

Her - - - - - re, för-bar-ma
dig ö-ver oss! - - - - - Kristus, Kris - - - - -
tus, för-bar-ma dig ö-ver oss - - - - -
Her - - - - - re, för-bar-ma
dig ö-ver oss - - - - -

3.

Her - - - - re, för - - bar - ma dig
 ö - ver oss. Kris - - - - tus, för -
 bar - ma dig ö - ver oss. Her - - - -
 re för - - - bar - - ma dig ö - ver oss,

1. ur Finska och Svenska Mässan, utg. av J. A. G. Hylander, 3. uppl., Helsingfors 1904. Melodiform = Ählströms Svenska Mässan, Stockholm 1818.
2. Ur Mässa I i Missale 1923 ("Klemettis mässa")
3. ur serie 1 i Mässmusik för Finlands evangelisk-lutherska kyrka 1968.